

TULEKÂ

veyt b. Abdülzâ, Ebû's-Senâbil b. Ba'kek, Cübeyr b. Mut'im gibi isimler yer almaktadır.

Hz. Peygamber'in Mekkeliler hakkında bir lutuf ve merhamet ifadesi olarak kullandığı tulekâ kelimesi sonraları siyasal bağlamda eleştirel bir anlam kazanmış ve Kureyşliler'in Resûl-i Ekrem'e karşı son ana kadar direnip düşmanlık ettiklerini ve İslâm'ı istemeden benimsediklerini hatırlatan bir ifadeye dönüşmüştür. Bunlar hakkında ilk olumsuz kanaatler Mekke'nin fethinden kısa bir süre sonra gerçekleşen Huneyn Gazvesi'nde görülür. Savaşın başlangıcında İslâm ordusu baskına uğrayıp dağılınca tulekâdan olanlar da sağa sola kaçmış, bazıları İslâm ordusunun yenilgiye uğramasına sevinmiştir. Savaşın ardından bir kısım sahâbiler bunların münafiklığına kanaat getirmiş, Resûl-i Ekrem'e onların öldürülmesini teklif etmiş, ancak bu teklif kabul görmemiştir (Müslim, "Cihâd", 134; *Müsned*, III, 190, 286). Tulekâ terimi, daha dar çerçevede Mekke'nin fethi sırasında şehrin lideri sıfatıyla tulekânın başında yer alan Ebû Süfyân'ın soyundan gelen Emevî hânedanını aşağılamak amacıyla kullanılmıştır. Hz. Ali'nin Muâviye ve Ebû Süfyân için kelimeyi bu bağlamda kullandığı rivayet edilmektedir. Hz. Ali, Muâviye'yi temsilen Habîb b. Mesleme başkanlığında huzuruna gelen üç kişilik heyete şiddetli tepki göstermiş, kendilerini muhatap almaya bile değer bulmadığını söylemiş, bu arada Muâviye hakkında "talîk oğlu talîk" demiştir (Mecdüddin İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 291). Diğer bir rivayette ise Muâviye gibi çok geç müslüman olan bir kişinin halifelik makamına gelişini kabullenemeyen Esved b. Yezîd Hz. Âişe'ye, "Görüyör musunuz, tulekâdan birine biat ediliyor" demiş, Hz. Âişe de, "Şaşırmayın, bu Allah'ın mülküdür, onu dilediğine bağışlar" cevabını vermiştir (İbn Ebû Şeybe, VII, 250). Talîk kelimesi, bugün de mutaassıp Şîa mensupları tarafından Muâviye ve Ebû Süfyân'ı kötülemek için kullanılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Mecdüddin İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye* (nşr. Salâh b. Muhammed b. Uveyza), Beyrut 1418/1997, III, 123; a.m.f., *el-Kâmil*, III, 291; *Müsned*, III, 190, 280, 286; IV, 168, 310, 363; İbn Hişâm, *es-Siretü'n-nebevîyye*, Kahire, ts. (Dârü'l-fikr), IV, 1254; İbn Ebû Şeybe, *el-Muşannef* (nşr. Saîd el-Lahâm), Beyrut 1409/1989, VII, 250; VIII, 551; Fâkihî, *Ahâbâru Mekke* (nşr. Abdülmelik b. Abdullah b. Dehîş), Mekke 1407/1987, III, 74; Taberî, *Târîh*, Beyrut 1407/1987, II, 161; İbn Ebû Hâtim, *'İlelü'l-hadîs* (nşr. Muhibbüddin el-Hatîb), Beyrut 1405/1985, II, 221; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* (nşr. Hamdî Abdülmecîd es-Selîfî),

Beyrut, ts. (Dârü İhyâi't-türâsî'l-Arabî), II, 347; XXIV, 413-414; a.m.f., *el-Mu'cemü'l-evsaf* (nşr. Mahmûd b. Ahmed et-Tahhân), Riyad 1405/1985, IV, 52; Hâkim, *el-Müstedrek* (nşr. Hamdî ed-Deirdâş Muhammed), Mekke 1420/2000, III, 1041; IV, 1341-1342; VII, 2456; Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, Haydarâbâd 1353-56, VII, 54; IX, 118; Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-azîm*, Beyrut 1385/1966, III, 377; İbn Hacer el-Askalânî, *Fethü'l-bârî* (nşr. Abdülâzîz b. Abdullah b. Bâz), Beyrut 1416/1996, VIII, 370.

S. KEMAL SANDIKÇI

TULEYB b. UMEYR

(طليب بن عمير)

Ebû Adî Tuleyb b. Umeyr (Amr)
b. Vehb el-Kureşî el-Abderî
(ö. 13/634)

Sahâbî.

Ecnâdeyn Savaşı'nda (13/634) otuz beş yaşında şehid düştüğüne göre milâdî 600 yılı civarında doğmuş olmalıdır. Kureyş kabilesinin Benî Abdüddâr soyundan geldiği için Abderî nisbesiyle anılır. Annesi Resûl-i Ekrem'in halası Ervâ bint Abdülmuttalib'dir. Tuleyb, Resûlullah Erkam'ın evinde iken Müslümanlığı kabul etti. Annesinin yanına giderek müslüman olduğunu söyledi ve onun da İslâm'a girmesini istedi. Annesi İslâm'ı seçmesine ve özellikle dayısının oğlunu desteklemesine çok sevindi; fakat kendisinin kız kardeşleriyle birlikte daha sonra müslüman olmayı düşündüklerini söyledi. Tuleyb, dayısı Hamza'nın da İslâmiyet'i kabul ettiğini haber verip teklifinde ısrar edince annesi İslâmiyet'i benimsedi. Resûl-i Ekrem'in şahsına yönelik çirkin davranışlara cesaretle karşı koyan Tuleyb, bir defasında Ebû Cehil'in yanındaki birkaç kişiyle birlikte Hz. Peygamber'in yolunu kesip ona eziyet ettiklerini görünce eline geçirdiği bir devenin çene kemiğiyle Ebû Cehil'in başını yarıdı; bir rivayete göre ise ona tokat attı. Tuleyb'in çene kemiğiyle başını yarıdığı kimse'nin müşriklerden Avf b. Sabre veya Ebû İhâb b. Azîz ed-Dârimî olduğu da zikredilmiştir. Kureyşliler, Tuleyb'i yakalayıp bağladılarsa da dayısı Ebû Leheb'in araya girmesiyle serbest bırakıldı. Tuleyb muhtemelen bu olaydan sonra İslâm'da ilk defa müşrik kanı akıtan kimse diye tanındı. Ebû Leheb'in bu hadise üzerine Tuleyb'i annesine şikâyet ettiği, onun da, "Tuleyb'in en hayırlı günü dayısının oğluna yardım ettiği gündür" anlamında bir beyitle kendisine cevap verdiği kaydedilmektedir.

Zeyneb et-Tâiyye ile evlenen Tuleyb (Vâkîdî, I, 344), müşriklerin eziyetlerinden

kurtulmak için bi'setin altıncı yılında gerçekleşen İkinci Habeşistan hicretine katıldı. Mekkeliler'in Resûl-i Ekrem ile anlaşmalarına dair çıkan asılsız bir haber üzerine bazı müslümanlarla beraber o da Mekke'ye döndü. Daha sonra ilk muhacirlerle birlikte Medine'ye hicret etti. Resûlullah, Tuleyb'i İkinci Akabe Biatı'nda on iki nakibden biri olan Münzir b. Amr el-Ensârî ile kardeş ilân etti. Tuleyb Bedir Gazvesi'ne katıldı. Kaynaklarda onun bu savaşta Utbe b. Gazvân'ın devesine onunla nöbetleşe bindikleri kaydedilir. Daha başka gazvelere de iştirak eden Tuleyb, Bizanslılar'a karşı yapılan Ecnâdeyn Savaşı'nda Cemâziyelevvel 13'te (Temmuz 634) şehid düştü. Onun Yermük Savaşı'nda (15/636) şehid olduğu da kaydedilmiştir. İbn İshak, Tuleyb b. Umeyr'in soyunun devam etmediğini söylemekte (*es-Sire*, s. 206), bilindiği kadarıyla hadis kitaplarında herhangi bir rivayeti bulunmamaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn İshak, *es-Sire*, s. 156, 206; Vâkîdî, *el-Mecâzi*, I, 344; İbn Hişâm, *es-Sire*², I, 347; II, 5; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 123-124; Hâkim, *el-Müstedrek* (Atâ), III, 265-266; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, II, 227-228; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk* (Amrî), XV, 142-148; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, III, 94; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, I, 315; İbn Hacer, *el-İşâbe* (Bicâvî), III, 540-541; Selman Başaran, "Ervâ bint Abdülmuttalib", *DİA*, XI, 317.

MAHMUT KAVAKLIOĞLU

TULEYHA b. HUVEYLİD

(طليحة بن خويلد)

Ebû Âmir Tuleyha b. Huveylid
b. Nevfel el-Esedî
(ö. 21/642 [?])

Resûl-i Ekrem'in sağlığında
peygamberlik iddiasında
bulunanlardan biri.

Necid'de oturan Mudar kabilelerinden Benî Esed'in kâhin ve reislerinden olup Araplar arasında kahramanlığı, savaş yeteneği ve şairliğiyle biliniyordu. Asıl adı Talha'dır. Peygamberlik iddiasında bulunduğu için aşağılama amacıyla Tuleyha (Talhaçık) denilmiştir. Hicretin üçüncü yılının (625) son aylarında Uyeyne b. Hısn ile birlikte Esed ve Fezâre kabilelerini Resûlullah'a karşı savaşmaya çağırdı ve onlardan büyük bir birlik oluşturmayı başardı. Bunu öğrenen Hz. Peygamber, Ebû Seleme el-Mahzûmî kumandasında bir kuvveti onların üzerine gönderdi. Ebû Seleme, Esed kabilesine ait Katan suyuna kadar gitti, onlarla savaşmadan birliklerinin dağıtılmasını sağladı ve çok miktarda ganimet-

le Medine'ye döndü (bk. KATAN SEFERİ). Hendek Savaşı'nda Tuleyha, Kureyşliler'in safında Benî Esed kabilesinin sevk ve idaresini üstlendi. Bu savaştan dört yıl sonra 9 (630) yılında Esed kabilesinden bir heyetle Resûlullah'ın yanına gelerek İslâmiyet'i kabul ettiğini söyledi. Ancak Resûl-i Ekrem henüz hayatta iken irtidat edip Necid bölgesinde peygamberlik iddiasıyla ortaya çıktı. Hz. Peygamber'in Vedâ hacından sonra sağlığının bozulduğu dönemde peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkan diğer yalancılar gibi Tuleyha'nın da siyasi nüfuzunu arttırma hevesi, kabile taassubu ve rekabeti, peygamberin Kureyş kabilesinden çıkmasını hazmedememesi, ayrıca zekât vermekten kurtulma isteğiyle böyle bir iddiada bulunduğu anlaşılmaktadır. Resûlullah'ın sağlığında peygamberlik iddia eden son kişidir. Resûl-i Ekrem onun üzerine Dirâr b. Ezver el-Esedî'yi sevketti. Dirâr, Tuleyha ile mücadele ederken Hz. Peygamber vefat etti.

Tuleyha, etrafındakilere namazdaki rükû ve secdeyi terk edip Allah'ı ayakta ve oturarak zikretmelerini emrediyordu. Ayrıca Zünnûn adında birinin veya Cebrâil'in kendisine vahiy getirdiğini iddia ediyor ve bazı secili sözler söylüyordu. Benî Esed'le birlikte Tay ve Gatafân kabilelerinden birçok kişi ona tâbi oldu. Hz. Ebû Bekir, Benî Fezâre isyancılarıyla yapılan Zülkassa savaşının ardından Hâlid b. Velîd'i Tuleyha üzerine sevketti, Tay kabilesi reisi Adî b. Hâtim'i de kendi kabilesine yolladı. Adî, Tay ve Cedîle kabilelerinin Tuleyha'dan ayrılıp Hz. Ebû Bekir'e biat etmelerini sağladı. Bu iki kabileden 1000 süvari Hâlid b. Velîd'in ordusuna katıldı. Hâlid b. Velîd, Tuleyha'nın bulunduğu Büzâha'ya doğru ilerlerken Ukkâşe b. Mihsan el-Esedî ile Sâbit b. Akrem'i keşif ve istihbarat için gönderdi. Bunlar yolda Tuleyha'nın kardeşi Hibâl ile karşılaştılar ve onu öldürdüler. Bunu duyan Tuleyha diğer kardeşi Seleme ile birlikte onlara saldırdı; meydana gelen çarpışmada Ukkâşe ve Sâbit şehid oldu.

Hâlid b. Velîd, Tuleyha'nın karargâhının bulunduğu Büzâha mevkiine hareket etti. Hâlid'in toplam asker sayısı 6000 kişi idi. Fezâreoğulları'ndan Uyeyne b. Hisn 700 kişi ile birlikte Tuleyha'nın safında yer alıyordu. Benî Âmir gibi birçok Arap kabilesi savaşın âkibetini bekliyordu. Başlayan savaşta Hâlid merkezde çarpıştı; Tuleyha ise bir tarafa çekildi ve abâsına bürünüp kendisine vahiy gelmesini beklediğini gösteren bir tavır takındı. Müslümanlar karşı tarafın askerlerini öldürdükçe Uyeyne,

Tuleyha'yı sıkıştırıyordu. Aldığı cevaplarından sonra Tuleyha'nın bir yalancı olduğunu ilân etti. Bunun üzerine Fezâreliler savaşı bırakıp çekildiler, diğerleri de bozguna uğradılar. Tuleyha askerlerinin kaçtığı görünce, "Herkes kendini kurtarsın!" diyerek firar etti. Tuleyha, Suriye'ye gidip Gassânîler'den Cefneoğulları'nın yanına sığındı. Hz. Ebû Bekir'in vefatına kadar Kelb kabilesinin yanında kaldığı da ileri sürülmektedir (İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 348). Büzâha savaşından sonra Benî Âmir, Süleym, Hevâzin, Esed ve Gatafân kabileleri Allah'a ve resulüne iman etmek, namaz kılp zekât vermek şartıyla biat ettiler. Hâlid kadın ve çocuklardan da biat alınmasını istedi. İrtidat ettikleri sırada çevreyi yakıp yıkanlar, başkalarının organlarını kesenler, İslâm'a saldıranlar suçlarına göre cezalandırıldı. Esed ve Gatafân kabilelerinin İslâm'a girmesi üzerine Tuleyha da müslüman oldu.

Tuleyha Hz. Ömer'in halifeliliği sırasında Medine'ye geldi ve ona biat etti. Hz. Ömer'in Tuleyha ile peygamberlik iddiası hakkındaki konuşmaları ilgi çekicidir (Belâzürî, s. 140). Halife Tuleyha'yı önce Sa'd b. Ebû Vakkâs ile birlikte Irak cephesine gönderdi, onu iki büyük cengâverden biri olarak tanıttı, ancak kendisine yöneticilik verilmemesini emretti. Onun savaş konusundaki tecrübelerinden istifade edildi. Özellikle Kâdisiye ve Nihâvend savaşlarında büyük yararlık gösterdi. Üzerlerindeki irtidat lekesini silmek için hem Tuleyha hem kabilesi Benî Esed fetihlerde büyük çaba sarfetti. Tuleyha, Celûlâ savaşıyla piyade birliklerine komuta etti. Bazı kaynaklarda, savaş öncesinde bölgeyi incelemekle görevlendirilen Tuleyha'nın Nihâvend savaşında (21/642) Nu'mân b. Mukarrin ve Amr b. Ma'dikerib ez-Zübeydî ile birlikte şehid düştüğü ve üçünün İsfahan'ın bir köyünde gömülü olduğu belirtilmektedir. Bazı rivayetlerde ise Tuleyha'nın Azerbaycan'a gönderildiği ve daha sonra kabilesi Esedoğulları'nın yanında öldüğü kaydedilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Vâkıdî, *Kitâbü'r-Ridde* (nşr. Yahyâ el-Cübûrî), Beyrut 1410/1990, s. 72-103; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 50, 66, 92; Belâzürî, *Fütûh* (Fayda), s. 138-140, 378; Ya'kûbî, *Târîh*, II, 129; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), III, 253-258; İbn A'sem el-Küfî, *el-Fütûh*, Beyrut 1979, I, 20-22; İbrâhim b. Muhammed el-Beyhakî, *el-Mehâsin ve'l-mesâvî* (nşr. Muhammed Süveydî), Beyrut 1408/1988, s. 50-51; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, II, 773; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 343-348; a.m.f., *Üsdü'l-gâbe*, II, 497-498; Kelâî, *el-Hilâfetü'r-râşide ve'l-butûletü'l-hâlîde fi hurûbü'r-ridde* (nşr. Ahmed Guneym), Kahire 1401/1981, s. 69-82; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*,

XIX, 75; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, I, 316; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VI, 321-322; Diyarbekrî, *Târîhu'l-hamîs*, Beyrut, ts., II, 205-206; Bahriye Üçok, *İslâmdan Dönerler ve Yalancı Peygamberler (Hicri 7-11. Yıllar)*, Ankara 1967, s. 50-67; a.m.f., "Tuleyha", *İA*, XII/2, s. 47-49; Mustafa Sâdik er-Râfî, *Târîhu âdâbi'l-Arab*, Beyrut 1394/1974, II, 176-177; Şevki Ebû Halîl, *Hurûbü'r-ridde*, Dimaşk 1984, s. 51-55; Mustafa Fayda, *Allah'ın Kılıcı Halid b. Velid*, İstanbul 1992, s. 255-263; Riyâz Mustafa el-Abdullah, *Mimmen 'idde'u'n-nübüvve*, Beyrut 1414/1994, s. 45-54; M. Salih Arî, *Hz. Ebû Bekir ve Ridde Savaşları*, İstanbul 1996, s. 109-114; Züheyr el-Karîb, "Mevkî'atü Büzâha", *Mecelletü Külliyyeti'd-da'veti'l-İslâmiyye*, sy. 5, Trablus 1988, s. 442-461; İhsan Sıdkî el-Amd, "Ed'iyâ'u'n-nübüvve fi şadri'l-İslâm Tuleyha b. Huveylid el-Esedî", *Dirâsât târîhiyye*, sy. 31-32, Dimaşk 1989, s. 123-153; Ella Landau-Tasseran, "Tulayha", *EP* (İng.), X, 603.

 MEHMET SALİH ARİ

TULEYİLİ

(bk. SÂİD el-ENDELÜSİ).

TULEYTULA

(طليطلة)

İspanya'da günümüzde Toledo adıyla bilinen tarihî şehir.

Romalılar döneminde Toletum olan şehrin adı Arapça'ya Tuleytula (Tuleytile) şeklinde geçmiş, Müsta'rib metinlerinde Tolétho, Endülüs yahudilerine ait metinlerde Toledoth olarak kaydedilmiştir. İber yarımadasının merkezine yakın bir yerde granit bir tepe üzerinde kurulan şehir, Madrid'in 71 km. güneybatısında ve Tâcuh (Tajo) nehrinin bir buklümü içinde yer aldığından üç taraftan bu nehirle kuşatılan korunaklı bir mevkiye bulunmaktadır. Kuruluşu Tunç devrine kadar inen şehir milâttan sonra 193'te Roma hâkimiyetine girdi. Bu dönemde demir işçiliği ve para basımıyla ün kazandığı gibi başpiskoposluk statüsüne de kavuşmuştu, böylece dinî hayatın merkezi durumuna geldi. VI. yüzyılın ikinci yarısında Kral Leovigild tarafından Vizigotlar'ın başşehri ilân edilince dinî hayatla birlikte siyasi hayatın da merkezi oldu. Vizigotlar zamanında gerçekleşen Toledo konsilleri kilise tarihi bakımından önemli bir yere sahiptir. Vizigot ve Roma kökenli asilzadelerin çoğu buraya yerleşti. Himyerî, nüfusunun kalabalıklığı, binalarının muhkemliği ve görmeki bakımından şehir bir benzerinin olmadığını, etrafının yüksek kalelerle kuşatıldığını belirtirken İdrîsî ve Ebû'l-Fidâ stratejik konumunun mükemmelliğine, su dolapları